

УДК: 7.038.55:316.4.063.4(4)

Дар'я Чембержі
(Київ)

МИСТЕЦЬКА ІНСТАЛЯЦІЯ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ТА СЕНСИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті проаналізовано й узагальнено інсталяційні мистецькі проекти українських художників, що презентувалися впродовж останніх років. Було доведено тезу про те, що мистецтво інсталяції, особливо проекти, розраховані на «відкритий» позагалерейний простір, сприяють загостренню інтересу глядачів до завуальованих, але важливих проблем сьогодення, а євроінтеграційні процеси відкривають для українських художників не лише можливість стверджуючого входження в загальноєвропейський контекст, але й можливості креативного підходу до «мистецтва об'єкту», презентації креативних і нових трендів у сучасному мистецтві.

Ключові слова: мистецький проект, інсталяція, мистецькі євроінтеграційні процеси.

В статье проанализированы и обобщены инсталляционные художественные проекты украинских художников, которые были представлены в течение последних лет. Был доказан тезис о том, что искусство инсталляции, особенно проекты, рассчитанные на «открытое» внешнегалерейное пространство, способствуют обострению интереса зрителей к завуальированным, но важным проблемам современности, а евроинтеграционные процессы открывают для украинских художников не только возможность утверждающего вхождения в общеевропейский контекст, но и возможности креативного подхода к «искусству объекта», презентации креативных и новых трендов в современном искусстве.

Ключевые слова: художественный проект, инсталляция, художественные евроинтеграционные процессы.

The article analyzes and generalizes the installation art projects of Ukrainian artists, presented during the last years. The authoress has proved a proposition that the art of installation, especially projects designed for an *open* extra-gallery space, contributes to exacerbating the interest of viewers towards the veiled yet important problems of the present time, while European integration processes open to Ukrainian artists not only the possibility of assertive entry into the European context but also that of a creative approach to the *art of object*, as well as the presentation of creative and new trends in contemporary art.

Keywords: art project, installation, art Euro-integration processes.

Сучасне мистецтво постійно збільшує ареал своїх впливів на середовище людського існування, пропонуючи нові форми взаємодії мистецького твору та простору. Євроінтеграційні процеси відкривають для українських митців нові можливості співпраці на міжнародному рівні. Система міжнародних відносин у культурній сфері розширює горизонти і допомагає реалізувати новітні стратегічні напрями, формуючи ситуацію, що зумовлює нові правила гри на мистецькому полі, адже в її основі – невідворотні глобалізаційні процеси, тому вона передбачає нові виклики і спричиняє активізацію національних мистецьких форм, у яких акумулюється потенціал сучасного арт-простору. Особливе місце тут належить інсталяції, тобто твору, що став об'єктом нашого дослідження. Тож вивчення, осмислення й адаптація європейського досвіду мистецької інсталяції, доступного в процесі євроінтеграції, можуть суттєво збагатити реалії сучасного мистецького життя в Україні.

Сучасне мистецтво має іншу природу і завдання, ніж традиційне мистецтво. У цьому контексті особливої гостроти набуває питання соціокультурної функції мистецтва. Куратор і мистецтвознавець Борис Гройс писав із цього приводу так: «Художні простори не повинні використовуватися для поширення офіційної пропаганди, яка і так має можливість бути почутою. Політичне значення мистецтва полягає перш за все у тому,

що воно дає можливість сформуванню та продемонструванню позиції, які не мають шансу бути висвітленими у засобах масової інформації. Афірмативне [стверджуюче – Д. Ч.] мистецтво, яке повторює те, що можна побачити і почути і без його присутності, просто не має сенсу» [3]. Зрозуміло, що питання політизації і соціологізації мистецтва є надзвичайно гострим та дискурсивним і лежить у площині зацікавлень філософів та соціологів мистецтва. Але оскільки сучасна інсталяція (як яскрава і впливова форма існування сучасного мистецтва) уводиться в сферу соціокультурних, політичних інтересів, то дослідження її феномену в сенсі мистецтвознавства і культурології видається актуальним і своєчасним.

Метою нашої статті є аналіз мистецьких інсталяційних проектів в умовах входження України в європейський та світовий мистецький простір.

Глобалізація, разом з іншими впливами, вимагає від мистецтва бути своєрідним показником сталості і міцності культурних засад національної ідентичності, оскільки для світу інтерес становить саме акцент на особливостях. Несхожість, «різність» є тими важливими моментами, що здатні впливати на почуття, робити життя різнобарвним і яскравим.

Інсталяція як мистецький феномен розглядається в теоретичних працях і статтях Гліба Вишеславського, Галини Скляренко, Олега Сидора-Гібелінди, Ольги Котової, Олександра Соловійова, Ореста Голубця, Олексія Роготченка, Лесі Смирної, Ярослава Кравченка, Віктора Сидоренка. В останні роки, з огляду на інтеграційний контекст, інсталяційні процеси в мистецтві України розглядаються у статтях Андрія Гуренка, Лесі Авраменко, Дар'ї Кольцової, Катерини Ботанової, Тетяни Міронової, Аліси Редько, Оксани Баршинової, Наталії Заболотної, Дар'ї Чембержі, Ярини Шумської.

Джерелами дослідження інсталяцій є каталоги виставок і власне виставки, інтерв'ю з авторами та кураторами. Важливим оперативним джерелом є статті в інтернет-джерелах, присвячені окремим інсталяційним проектам та їх інтеграції в європейський культурний простір. Особливо актуальну і важливу інформацію розміщено на шпальтах українського мистецького видання «Art Ukraine», яким опікується Наталія Заболотна. Тому багато фактичного матеріалу, представленого, проаналізованого й узагальненого в нашому дослідженні, взято із цього джерела.

Характерною рисою сучасного українського образотворчого мистецтва є тісна співпраця з європейськими культурними і мистецькими інституціями. З одного боку, це сприяє активному входженню здобутків української творчості у світовий мистецький процес, виходу на світовий мистецький ринок, а з другого – концентрує найкращі національні надбання. У цьому контексті особливо важливим постає питання, щоб саме із сучасного українського мистецького продукту не лише викличе емоції у європейського глядача, але й допоможе розумінню та утвердженню українського мистецтва на світових теренах. Незважаючи на різницю в історичному досвіді, своєрідні концептуальні засади, євроінтеграція сприяють розкриттю особливостей і сутностей мистецтва, що має ознаки національної ідентичності, тобто розвивається в рамках ефективного становлення загальної національної політики держави. Інтеграція за своєю суттю передбачає збагачення досвідом, знаннями, творчими здобутками представників інших культур на засадничих підвалинах толерантності та взаємодії.

Однією з таких форм є культурні резиденції. «Європейські культурні резиденції мають на меті більше, ніж розробку спільних проектів. Ми прагнемо налагодити старі зв'язки між культурними інституціями України та Європи. Крім того, – створити комунікаційну платформу для вільного культурного обміну», – зазначалося в статті «Європейські культурні резиденції: крок уперед до української культурної дипломатії». Таку платформу-тренінг було проведено в листопаді 2017 року за підтримки українських благодійних фондів Dofa.fund, Zenko Foundation, Міністерства закордонних справ України (МЗС) та Центру стратегічних комунікацій StratCom Ukraine [4].

Важливим результатом стало те, що провідні українські куратори і мистецтвознавці (візуальний блок модерувала Оксана Баршинова) зауважували, що «подекуди культурні контексти ЄС та України не перетинаються. Крім того, виявилось, що європейські горизонти планування вимірюються роками. Українські – обмежуються роком. Ще один нерозмотаний клубок проблем – це принципи взаємодії мистецького середовища

з державою, донорами та кураторами...» [4]. На цьому заході презентували програму «Креативна Європа» (Creative Europe). Такий проект мав вагоме фінансування і підтримку на усіх рівнях, а відтак – доступний для українських митців. «Креативна Європа – це дуже потужна донорська структура, але українським митцям потрібно вписуватись у процедури та ті теми, які наразі є цікавими для європейців, адже теми, актуальні три роки тому, вже застаріли» [4], – зазначалося в статті «Європейські культурні резиденції: крок уперед до української культурної дипломатії».

Розумінню особливостей подання заявок та успішної участі в цьому заході сприяли лекції провідних європейських арт-діячів. У той же час важливим для досягнення «культурної євроінтеграції» стало те, що українське мистецтво досі є своєрідною *Terra incognita* для Європи. Посол Бельгії в Україні Люк Якобс зазначав, що цей факт являє собою суттєву перевагу, оскільки «люди завжди люблять пізнавати щось свіже, нове та оригінальне. Україна має слідкувати за культурними трендами та віяннями. Проте українських митців не слід сприймати лише як послідовників: у них стільки талантів та креативності, що вони сміливо можуть стати трендсеттерами» [4]. Тож варто розглянути, яким чином українські художники, котрі працюють в жанрі мистецької інсталяції, реалізують можливість виступати в ролі «формувальників трендів».

Наприкінці 2017 року в київській галереї Американського дому відбулася перша презентація інсталяції із серії «Травма» художниці Лери Літвінової в рамках проекту «В POSITIVE». «Травма» – це дискурс із питань взаємовідносин у суспільстві, це питання до кожного: чи бачимо ми людину перед собою, не дивлячись на броню страху, невігластва й упередженості? [2]. Автор проекту так коментує свою роботу: «Інсталяція складається з майже 200 вертикальних білих тростин, висотою до 3 метрів, що ростуть із землі, створюючи відчуття прогулянки по лісу зі стрункими деревами. Підніміть голову – і ви побачите унікальну вершину кожного з них. Тростини піднімаються так, як ніби вони є людьми. Таким чином я підкреслюю, що ми всі однакові і всі різні одночасно. Тростини візуалізують ритмічний рух, який робить суспільство, і нагадує тих із нас, які стали опорою для інших людей» [2].

У травні 2017 року в хмельницькій галереї «MASLO» було презентовано інсталяцію Ореста Яремчука «Виміри мислення», метою якої стала проблема зростання обсягів інформації в сучасному глобалізованому світі. «Інсталяція Ореста Яремчука нагадує молекулу інформації, вихоплену з інформаційного всесвіту. Вона відсилає і до Теорії струн, і до Теорії множин австрійського математика і логіка Курта Геделя, який висловив думку, що справила значний вплив на подальший розвиток теорії пізнання. Вона полягала у тому, що кожна система має свої обмежені можливості, і, при вичерпанні своїх можливостей, повинна поступитися місцем іншій системі, що має нові можливості. І так продовжується до нескінченності. Металеві конструкції та нитки – сталість та гнучкість; одні зв'язки є непохитними, натомість інші можуть носити нестабільний характер. Кожен з кубів наділено своїм власним сенсом – адже одні з них завершені, а інші позбавлені однієї грані, що робить їх відкритими до подальшої взаємодії. Тоді як сама взаємодія може бути сильнішою або слабшою, мати більше або менше спільних точок. Та в одному можна бути впевненим: взаємне проникнення інформаційних потоків, проростання однієї теми в іншу та повсякчасний вихід за власні рамки – це основні закони інформаційного виміру. Також інсталяцію супроводжує тайм-лайн та накладений на нього майнд-меп, створений автором. При бажанні глядач може подумки вбудувати його у простір конструкції, а може генерувати своє власне інформаційно-мисленнєве наповнення та вплекти його у канву «Вимірів мислення». Для автора таким своєрідним наповненням стали висловлювання на тему інформаційного перенавантаження або питань структурування інформації. Так, проект художника став тривимірним втіленням теми інформаційного перенасичення, яку він послідовно розробляє, прикладаючи її у практичній площині – своїй повсякденності. Серед можливих варіантів того, як сьогодні можна працювати із цією проблемою – структурування та ущільнення інформації, що надходить. Більше того, реалізуючи експозицію певним чином, автор лишив це питання відкритим для кожного глядача – задля вироблення власних шляхів подолання непростого виклику сучасності» [6], – зазначала В. Лук'янець.

4 жовтня 2017 року відбулася українська презентація унікального арт-проекту «Живи музикою, йди за зіркою», у рамках якої було представлено нову величезну інсталяцію українського скульптора Олександра Мілова, чия скульптурна композиція-інсталяція «Любов» спричинила фурор на американському культовому фестивалі «Burning Man» у пустелі Невади [5]. Варто зазначити, що у 2017 році на цьому фестивалі активно заявив про себе креативний художник, автор симпозіуму палаючої керамічної скульптури в Нікополі В'ячеслав Гуденок.

У серпні 2017 року у Львові український художник Роман Михайлов створив інсталяції «Опіки» з пропалених вогнем листів паперу та дерева, які розмістили в приміщенні Львівського трамвайного депо. Експериментальність цього проекту полягала не лише в тому, що вона була змонтована в приміщенні міського трамвайного депо, але й у тому, що саме тут відбувалася прем'єра опери «За межі міфу. Амазонки». «Zenko Foundation» підтримали задум Романа Михайлова створити серію інсталяцій спеціально для опери. Ідея фундації полягає в тому, що мистецтво має виходити за межі виставкового простору музеїв та галерей і включатись у культурні події, які не пов'язані з виставковим простором безпосередньо. Засновники фундації вважають, що так сучасне мистецтво, яке іноді є досить закритим, стає ближчим, і такі художні колаборації сприяють підвищенню інтересу широкого кола глядачів до українського сучасного мистецтва. Куратором проекту виступила Дар'я Кольцова. За концепцією проекту, автор ретранслює власні відчуття неминучих змін, безжально занурює глядача у свій персональний досвід – часом надто відверті історії людини, яка навчилася у темряві підсвідомого знаходити те, що лякає та завдає болю» [8], – зазначалося в статті «Роман Михайлов створив інсталяцію для фестивалю класичної музики у Львові». Потужність і сила оперної музики та проникливої інсталяції створили вражаючий цілісний мистецький проект.

У березні 2017 року в просторі мистецької галереї «32 Vozdvizhenka Arts House» було представлено проект «Synthetic landscape». Художник Митя Чуріков розмірковував над проблемою навколишнього середовища і досліджував теми штучного, створеного людиною, урбаністичного ландшафту, фокусуючи свою увагу на матеріалах, з яких він складається. Автор показав певний зріз поверхонь, з якими людина стикається щодня, торкається та використовує їх, не помічаючи, але які несвідомо формують образ сучасного міста і впливають на наше сприйняття суспільного простору. Посилання на архітектурний ландшафт і сучасний дизайн, які художник зчитував із фасадів будівель, офісних приміщень, вулиць, переосмислюються ним у скульптурах, об'єктах та відео-фото-творках. Художник розповідав журналу «Art Ukraine» про проект так: «У своїй роботі я створив об'єкти з тих матеріалів, з якими ми стикаємося щодня: кахельні плити та хромовані металеві труби. На об'єктах закріплені смартфони. Вони стали частиною нас і від них також залежить наше сприйняття навколишньої дійсності. Це і відео, і фото, через які ми сприймаємо реальність. Карти та навігатори, які своїми алгоритмами ведуть нас по маршруту, який ми, можливо, і не вибрали б... Сам же ландшафт я розглядаю як тендітну систему, яка не має постійної форми, яка, в залежності від місця положення глядача, видозмінюється. Йдеться в буквальному сенсі про міську культуру, тобто культурне явище, яке виникло в міському середовищі і в своїй легітимізації тільки цьому середовищу і зобов'язана» [7].

Таким чином, євроінтеграційні процеси у сфері культури і мистецтва знаходять свій вияв у середовищі українських художників, які працюють у сфері мистецької інсталяції. Це, вочевидь, має логічне пояснення, оскільки масштабні інсталяційні проекти (а особливо ті, що вибудовуються на позагалерейних, позамузейних, міських майданчиках) здатні активно впливати на глядача. Проаналізовані у статті арт-проекти створюються для того, щоб звернути увагу на важливі аспекти сьогодення, що відходять на другий план і не помічаються в повсякденному житті. Мистецтво інсталяції, за визначенням Оксани Баршинової, є «найбільш невловимою й багатозначною формою сучасного мистецтва, включає в себе якості об'єкта, скульптури, декорації, асамбляжу та багатьох інших видів. Вона може бути компактною і замкнутою на собі, а може підпорядковувати собі людину, змушуючи її перебувати в сконструйованому художником просторі та задіювати різноманітні матеріали – від промислових відходів, мистецьких творів чи

навіть живих людей до комп'ютерних технологій та архітектурних споруд. В інсталяції основним сенсом є її тимчасовість, крихкість, недовговічність, тому її пафос не в шедевральності, що проходить крізь віки та перемагає час, а в майже ритуальній сугестивності переживання мистецтва як чуда» [1]. Ця підкреслена тимчасовість і крихкість інсталяції уподібнюється до невловимого і тремтливого підсвідомого й емоційного відчуття, що поєднує людей, вихованих різноманітними етнічними, релігійними, політичними обставинами, сприяє розумінню одвічних і загальних цінностей та понять. Тому роль мистецької інсталяції в сучасному світі полягає в можливості утворювати своєрідний стійкий фундамент у світі хиткої рівноваги. Універсальна мова мистецтва мобілізує великі потенції різнопланових діалогів соціокультурного, економічного, екологічного порядків, допомагає формувати основу спільної європейської стратегії.

1. *Баршинова О.* Інсталяція. Мистецтво об'єкту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://culturalproject.org/lectures/55ad002587cb94c0378b474b>.

2. В Американському домі представили масштабну інсталяцію «ТРАВМА» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://artukraine.com.ua/n/v-amerikanskomu-domi-predstavili-masshtabnu-instalyaciyu-travma/#.WoHcV6hl_Dc.

3. *Гройс Б.* В сущности, современное искусство является теологией музея [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.colta.ru/articles/art/10713>.

4. Європейські культурні резиденції: крок уперед до української культурної дипломатії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://artukraine.com.ua/a/yevropeyski-kulturni-rezidencii-krok-upered-ukrainskoi-kulturnoi-diplomatii/#.WoHM5qhl_Dc.

5. Інсталяцію, площею 50 квадратних метрів, презентували у Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://artukraine.com.ua/n/instalyaciyu-ploshcheyu-50-kvadratnikh-metriv-prezentovali-u-kiyevi/#.WoHkz6hl_Dc.

6. *Лук'янець В.* «Виміри мислення» Ореста Яремчука: чи можливо вийти за межі інформаційного виміру? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://artukraine.com.ua/a/vimiri-mislennya-oresta-yaremchuka--chi-mozhlivo-viyti-za-mezhi-informaciyного-vimiru-/#.WoHirKhl_Dc.

7. Мітя Чуріков створив об'єкти з кахелю, труб та смартфонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://artukraine.com.ua/n/mitya-churikov-stvoriv-obyekti-z-kakhelyu-trub-ta-smartfoniv/#.WoHqNahl_Dc.

8. Роман Михайлов створив інсталяцію для фестивалю класичної музики у Львові [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://artukraine.com.ua/n/roman-mikhaylov-stvoriv-instalyaciyu-dlya-festivalyu-klasichnoi-muziki-u-lvovi/#.WoHmiKhl_Dc.

SUMMARY

In economic, social and cultural aspects, the last quarter of the twentieth – early twenty-first centuries were a period of growing changes and rapid development for our state. Independence, democratization and renewal of society, fundamental reorganization of the humanitarian policy of our country gave artists the opportunity to transcend Socialist Realism and extended thematic and stylistic range of art, having directed the latter towards the Western European Art Nouveau. The art of installation is a part and parcel of modern Ukrainian fine arts. The emergence and development of this type of art in the national cultural environment of Ukraine became possible due to intensive creative activity of artists who achieved a high level of performance in conjunction with a deep philosophical comprehension of current problems.

It is an installation that turns into a key factor in the development of various spheres of culture, thus playing a prominent role in the development of national culture. It is an installation in contemporary art that helps to focus on and bring the idea and awareness of global problems to supporters of different genres of art, viewers of different age groups and social groups.

Keywords: art project, installation, art Euro-integration processes.